

УДК 159.955

Мазуренко К.В.

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, асистент

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ УСПІШНОСТІ РОЗВ'ЯЗКУ
ЕВРИСТИЧНИХ ЗАДАЧ

Стаття присвячена проблемі підвищення продуктивності розв'язку евристичних задач. Визначаються можливості впливу на продуктивність мисленнєвої діяльності шляхом управління її регуляцією, а саме емоційною регуляцією. В ході емпіричного дослідження показано, що емоційна регуляція мисленнєвої діяльності є ефективною за суб'єктних, вищих мотивів цієї діяльності. Розроблено ряд правил розв'язку по етапах мисленнєвої діяльності, що спрямовані на управління ходом розв'язку задачі через індикацію тих особливостей проявів емоційних переживань, які регулюють перебіг мисленнєвої діяльності відповідно до вищих її мотивів.

Ключові слова: мисленнєва діяльність суб'єкта, евристичні задачі, вищі (суб'єктні) мотиви, емоційна регуляція мисленнєвої діяльності.

Статья посвящена проблеме повышения продуктивности решения эвристических задач. Определяются возможности влияния на продуктивность мыслительной деятельности путем управления ее регуляцией, а именно, эмоциональной регуляцией. В ходе эмпирического исследования показано, что эмоциональная регуляция мыслительной деятельности становится эффективной при субъектных, высших мотивах этой деятельности. Разработан ряд правил решения по этапам мыслительной деятельности, которые направлены на управление ходом решения задачи путем индикации тех особенностей проявлений эмоциональных переживаний, которые регулируют течение мыслительной деятельности относительно ее высших мотивов.

Ключевые слова: мыслительная деятельность субъекта, высшие (субъектные) мотивы, эмоциональная регуляция деятельности.

Article is devoted to increasing the productivity of the solution heuristic tasks. Is determined the ability to influence on the productivity of intellectual activity by controlling its regulation, namely, emotional regulation. The empirical research shows that emotional regulation of mental activity becomes effective when is cause by the subjective, higher motives of this activity. Developed is a number of rules of solution tasks on the stages of mental activity. The aim of the rules is to control the course of solving the problem by indicating those features of the manifestations of emotional experiences, which regulate the course of mental activity relative to its higher motives.

Keywords: intellectual activity of the subject, the higher (subjective) motives, regulation emotional activities.

Актуальність. У сучасному суспільстві у зв'язку із зростаючою потребою в вирішенні складних економічних, соціальних, інформаційно-технологічних проблем перед психологією мислення гостро постає питання дослідження чинників продуктивності мисленнєвої діяльності людини при розв'язку евристичних задач. Такі задачі задають простір прийняття рішення відповідно до критеріїв оптимальності, швидкості, оригінальності. Всебічна розробка цієї проблеми відкриває нові перспективи у підготовці, підборі, атестації фахівців вищої кваліфікації в усіх галузях суспільної практики.

Дослідження мислення в процесі розв'язку евристичних задач показали зв'язок його ефективності з вищими, духовними потребами, мотивами і властивостями мислячої людини: з пізнавальною потребою (О.М.Матюшкін, О.К.Тихомиров, П.М.Якобсон), моральнісними цінностями (М.І.Воловікова, Л.В.Темнова, В.Е.Ключко), потребою в когнітивній гармонії (А.Олах, Р.Мей, Д.І.Додонов), духовною мужністю (Д.Мак-Киннон, С.Мадді). За С.Л.Рубінштейном, духовні властивості і потреби вищого змісту людина проявляє тоді, коли стає суб'єктом певної діяльності і виражає в ній своє ставлення до світу (пізнавальне,

етичне, естетичне, практичне). Д.Б.Богоявленською показано, що реалізація суб'єктом такого ставлення виступає в якості суб'єктного (вищого) мотиву в мисленнєвій діяльності. Такий мотив має специфічні особливості: внутрішньо-процесуальний характер, прояв в надситуативній активності, який, за Д.Б.Богоявленською і В.А.Петровським, є виходом за межі заданих умов задачі і розкриттям сутнісних властивостей об'єкта в процесі мислення. Дослідження К.О.Абульханової-Славської, В.В.Знакова, В.О.Татенко, Ю.М.Швалба свідчать про високу ефективність регуляції діяльності її суб'єктом. Однак, не вивченим залишається яким чином в процесі регуляції мисленнєвої діяльності включаються вищі мотиви суб'єкта.

За В.К.Вілюнасом, Т.С.Кириленко, І.Є.Наєнко регуляцію перебігу діяльності через відображення смислу дій відповідно до мотиву цієї діяльності виконують емоційні переживання. Емоційна регуляція мисленнєвої діяльності досліджувалась І.О.Васильєвим, Ю.Є.Виноградовим, В.К.Котирло, А.Д.Терещук, О.К.Тихомировим. Але особливості емоційної регуляції мисленнєвої діяльності суб'єкта в зв'язку з вищими, суб'єктними її мотивами залишаються не розкритими. Їх розкриття є не тільки важливим для розуміння процесів регуляції мисленнєвої діяльності суб'єкта як в цілому, так і при рішенні евристичних задач, але і основою визначення правил ефективного розв'язку такого роду задач.

Мета: встановлення специфіки емоційної регуляції мисленнєвої діяльності суб'єкта в процесі її перебігу і на її основі правил підвищення продуктивності розв'язку евристичних задач.

В сучасній психології мислення підкреслюється роль активності мислячої людини в процесі розв'язку задач як фактор успішності цього розв'язку. В роботах Л.І.Анциферової, О.М.Матюшкіна, Я.О.Пономарьова, М.Л.Смольсон показано, що формування бачення проблеми, постановка задачі, вибір способу її розв'язку в мисленнєвому процесі здійснюється мислячою людиною виходячи зі своїх знань, вмінь, досвіду, індивідуальних особливостей тощо. В роботах школи О.К.Тихомирова вивчення особистісного аспекту активності в мисленні дозволило розглядати його як мисленнєву діяльність. Реалізація мотиву мисленнєвої діяльності веде до появи на різних її етапах нових смислів, гіпотез, установок, змін особистісних якостей як продуктів цієї діяльності.

У працях А.В.Брушлінського (2) по дослідженню суб'єктної активності в мисленнєвій діяльності доведено, що процесуальний і діяльнісний аспекти мислення поєднані. Таке поєднання є функцією суб'єкта в значенні, розкритому С.Л.Рубінштейном (5). В своїй активності суб'єкт проявляє себе цілісно, інтегруючи свою особистість (внутрішні умови) відповідно до умов і задач (зовнішні умови) цієї активності. Представляючи об'єкт у все нових зв'язках і відношеннях, суб'єкт розкриває в процесі аналізу через синтез нові його сутнісні властивості (процесуальний аспект). Однак перебіг і зміст аналізу через синтез визначається в залежності від зовнішніх і внутрішніх умов конкретного етапу мисленнєвої діяльності і регулюється відповідно до її мотиву (діяльнісний аспект). Таким чином забезпечується продуктивність мислення як поява якісно нового знання про об'єкт, яке є суб'єктивно і об'єктивно значущим.

Важливість застосування суб'єктно-діяльнісного підходу до аналізу процесу мисленнєвої діяльності показана в працях Д.Б.Богоявленської, В.А.Петровського, присвячених дослідженню розв'язку суб'єктом евристичних задач. В ряді зарубіжних та вітчизняних досліджень показаний зв'язок ефективності розв'язку евристичних задач з вищими, духовними потребами, мотивами і властивостями мислячої людини (М.І.Воловікова, В.Е.Ключко, Д.Мак-Кінон, С.Мадді, О.М.Матюшкін, Р.Мей, А.Олах, П.М.Якобсон). Такі властивості і потреби людина проявляє тоді, коли стає суб'єктом певної діяльності (К.О.Абульханова-Славська, С.Л.Рубінштейн, В.О.Татенко). За С.Л.Рубінштейном (6), як суб'єкт людина в своїй активності реалізує суто людське ставлення (пізнавальне, етичне, естетичне, практичне) до Світу, що в мисленні набуває значення пошуку істини як змісту і смислу людського буття. Виходячи з цього фундаментального положення, Д.Б.Богоявленська (1) на значному емпіричному матеріалі показує, що реалізація суб'єктом свого ставлення до Світу в мисленнєвій діяльності проявляється в особливому баченні проблемної ситуації, яке виходить за межі умов і вимог задачі. Таким чином мотив суб'єкта в

мисленнєвій діяльності стає внутрішньою її умовою, зумовлюючи надситуативний прояв активності суб'єкта в цій діяльності. Д.Б.Богоявленська бачить результатом такої активності продуктивність мислення як створення максимально творчих ідей, теорій, замислів. В.А.Петровський, вивчаючи загальну феноменологію надситуативної активності особистості як суб'єкта, пов'язує її із задачами самовиявлення, самопізнання, самотворення. В дослідженнях надситуативної активності в процесі розв'язання евристичних задач він розкриває її як механізм продуктивності мислення в плані якісної зміни самого суб'єкта.

Зовнішньою умовою прояву надситуативної, творчої активності суб'єкта в мисленнєвій діяльності є евристичність задачі (В.В.Давидов, В.У.Кузьменко В.О.Моляко). Евристична задача задає простір суб'єктивного вибору способів її постановки, розв'язку та критеріїв вірного результату (С.С.Бакулевська, А.Б.Коваленко, М.І.Махмутов, І.М.Семенов, С.Ю.Степанов). Поява простору суб'єктивного вибору особливо гостро ставить задачі регуляції в діяльності (В.А.Роменець, В.О.Татенко, Ю.М.Швалб).

Регуляція мисленнєвої діяльності відповідно до її мотиву досліджувалась в школі О.К.Тихомирова (3). Сформований мотив діяльності ініціює і регулює її перебіг, визначаючи особистісний смисл окремих дій, який виражається в різних емоційних переживаннях, що виникають на кожному етапі мисленнєвої діяльності. Але залежності функцій емоційної регуляції від змісту мотиву мисленнєвої діяльності розкриті не були.

У ряді вітчизняних та зарубіжних досліджень показано, що конструктивність впливу емоцій на мисленнєвий процес залежить від особистісного смислу діяльності для мислячої людини. У працях Д.Брунера, С.Гудмена, У.Джеймса, П.Жане, Н.Ланге, Л.Постмена висновок про пригнічення пізнання під впливом емоцій був зроблений при вивченні емоцій, які відображають особистісний смисл мисленнєвих дій по відношенню до вузько особистісного мотиву діяльності. Інші дослідження свідчать, що емоції сприяють пошуку вірного розв'язку тоді, коли відображають особистісний смисл вищого, духовного змісту (Л.М.Веккер, Ю.Є.Виноградов, Т.С.Кириленко, І.Є.Наєнко, Я.О.Пономарьов, С.Х.Раппопорт). Але зазначені дані про залежність ефективності емоційної регуляції від змісту мотиву, зокрема, від наявності вищого мотиву, не отримали свого розвитку. Відтак, питання емоційної регуляції мисленнєвої діяльності суб'єкта з розв'язку евристичних задач залишається відкритим.

З метою виявлення особливостей проявів емоційної регуляції мисленнєвої діяльності суб'єкта на різних етапах перебігу цієї діяльності при розв'язку евристичних задач було проведено **емпіричне дослідження**.

Для досягнення поставленої мети були використані теоретичні та емпіричні методи: кореляційний план дослідження, опитувальні, самозвіту, психодіагностичні, аналізу продуктів діяльності. Використано методики, спрямовані на: виявлення та вивчення надситуативної активності в мисленнєвій діяльності (методика «Креативне поле» Д.Б.Богоявленської, методика «Віртуальної реальності» В.А.Петровського ; евристичні задачі (адаптовані автором методики «Логічне мислення», «Розуміння прислів'їв», «Морський бій з прислів'ями», «Три слова», «Незвичне використання», «Спільні проблеми», задачі-головоломки); дослідження вищих мотивів мисленнєвої діяльності (модифікована методика «Потрійні порівняння» для вивчення мотивів учіння, описана Л.М.Фрідман, Т.А.Пушкіною, І.Я.Каплунович); вивчення емоційних компонентів мисленнєвої діяльності (розроблена автором анкета самозвіту, структурована бесіда, методики «Градусник емоцій», «Когнітивна самооцінка емоцій» як модифікації шкали Дембо-Рубінштейн); психологічного стану («Методика оцінки психічної активації, інтересу, емоційного тону, напруження і комфортності», модифікований «Тест диференційної самооцінки функціонального стану (САН)» В.А.Доскіна, Н.А.Лаврентьевої, М.П.Мирошнікова, В.Б.Шарай). Статистичні методи обробки отриманих даних: середні показники, частотний, факторний, регресійний, кластерний, кореляційний аналіз, непараметричні критерії достовірності розбіжностей, коефіцієнти надійності-узгодженості.

Вибірка була сформована з молодих людей, для яких висока мисленнєва активність в ситуаціях самостійного евристичного пошуку є необхідною в майбутній професійній

діяльності. Вибірка врівноважувалася за професійною спрямованістю. Дослідження проводилось на факультетах кібернетики, соціології, економіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, механіко-математичному факультеті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Всього дослідження охопило 344 особи.

По результатах дослідження (4). На етапі мотивування за результатами регресійного аналізу було виявлено, що чинником продуктивності мисленнєвої діяльності суб'єкта є не лише рівень інтенсивності емоційних переживань протягом всього перебігу діяльності, але і окремо рівень інтенсивності емоції інтересу-збудження, що виникає на цьому етапі (стандартизований бета коефіцієнт предиктора $\beta=0,35$). Лінія парціальної регресії демонструє, що ця залежність також є прямолінійною.

На етапі цілеутворення виникають особливі емоційні переживання, а саме інтелектуальні почуття (сумніву, подиву, гумору, інтересу, здогадки), модальність яких пов'язана зі змістом мотиву. Факторний аналіз показників змісту вищих мотивів і модальності інтелектуальних почуттів дозволив виділити 4 фактори, що пояснюють 73 % дисперсії. Кожний фактор описує зв'язок того чи іншого вищого мотиву з певними інтелектуальними почуттями. До першого фактору (інформативність 26,7 %) увійшли пізнавальний мотив разом з показниками усіх інтелектуальних почуттів, до другого (інформативність 19,7 %) – естетичний мотив і інтелектуальне почуття подиву, третього (інформативність 14,9 %) – практичний мотив і інтелектуальне почуття сумніву, четвертого (інформативність 11,7 %) – етичний мотив і інтелектуальні почуття здогадки та інтересу. Таким чином, особистісний смисл мисленнєвих дій на етапі цілеутворення виражається не лише в інтенсивності, але і модальності емоційних переживань. Це свідчить про те, що емоційні переживання на цьому етапі мисленнєвої діяльності суб'єкта вказують на напрямок, в якому буде здійснюватись ідеальне перетворення предмета діяльності. Крім того, кореляційний аналіз показав зв'язок інтенсивності інтелектуальних почуттів з розробленістю цілі ($r=0,33$ при $p\leq 0,05$) і продуктивністю мисленнєвої діяльності в цілому ($r=0,48$ при $p\leq 0,01$).

На етапі ідеального перетворення кореляційний аналіз показав, що інтенсивність емоційного тону виявлених в результаті мисленнєвого аналізу властивостей об'єкта пов'язана з кількістю суттєвих властивостей об'єкта, які були проаналізовані ($r=0,32$ при $p\leq 0,05$), та з домінуванням змістовних категорій при класифікації над формальними ($r=0,27$ при $p\leq 0,05$). Домінування змістовних категорій в процесі класифікації над формальними також пов'язане як з позитивним ($r=0,50$ при $p\leq 0,001$), так і негативним ($r=0,59$ при $p\leq 0,001$) емоційним тоном. Регресійний аналіз показав, що інтенсивність емоційного тону є також чинником гнучкості мисленнєвого процесу (стандартизований бета коефіцієнт предиктора $\beta=0,32$) і відкритості досвіду (стандартизований бета коефіцієнт предиктора $\beta=0,29$).

На етапі оцінки та контролю за результатами кореляційного аналізу виявлено, що суб'єктивна оцінка отриманого результату як невірної пов'язана з рівнем інтенсивності емоційних переживань ($r=-0,26$ при $p\leq 0,05$). Емоції, що виникають при цьому, є позитивними за знаком, про що свідчить зв'язок рівня інтенсивності емоційних переживань з переживанням радості ($r=0,49$ при $p\leq 0,01$). Зв'язок рівня інтенсивності зі збереженням інтересу до задачі ($r=0,72$ при $p\leq 0,001$) говорить про модальність емоційних переживань, а саме появу емоції інтересу-збудження. Остання в свою чергу пов'язана з бажанням суб'єкта розв'язувати задачу далі ($r=0,33$ при $p\leq 0,05$). Отримані дані свідчать про те, що на цьому етапі за негативної оцінки отриманого результату виникає емоція інтересу-збудження, яка забезпечує емоційну підтримку подальших спроб розв'язку доти, доки не буде отриманий об'єктивно і суб'єктивно значущий результат.

Отже, по результатах дослідження визначена регулююча функція емоцій в процесі розгортання мисленнєвої діяльності суб'єкта з розв'язку евристичних задач. Вона проявляється в активації, спрямуванні, стимуляції вибору оптимальних напрямків і засобів евристичного пошуку та сигналізації про його успішність в процесі розгортання мисленнєвої діяльності суб'єкта. Отримані дані про емоційні механізми продуктивності мисленнєвої діяльності в умовах реалізації вищих її мотивів. Емоційна підтримка мисленнєвої діяльності

(яка відображається в інтенсивності, знаку, модальності емоційних переживань) сприяє розкриттю об'єкта діяльності у сутнісних іпостасях, які характеризують істинне пізнання. Завдяки цьому вона виступає безпосереднім чинником об'єктивно цінного результату діяльності.

На етапі мотивування виникає емоція інтересу-збудження, висока інтенсивність якої підтримує загальний рівень активації, а позитивний знак відображає особистісний смисл мисленнєвого дослідження об'єкту задачі. На етапі цілеутворення з'являються інтелектуальні почуття, які виконують функцію спрямування евристичного пошуку на вибір того способу, який дозволяє суб'єктові надалі отримати істинне знання про об'єкт. Модальність інтелектуальних почуттів пов'язана зі змістом вищого мотиву: в ній відображається ставлення суб'єкта до ще невідомих властивостей об'єкта і способу їх розкриття як таких, що виражають певний вид істини – парадоксальна (гумор), дивовижна (подив), цікава (інтерес), не імовірна (сумнів), може бути передбачена (здогадка). На етапі ідеального перетворення результат співвіднесення в мисленнєвому аналізі виявлених властивостей і засобів, якими вони були отримані, виражається в емоційному тоні властивостей об'єкта. Його висока інтенсивність є чинником змістовності, унікальності, оригінальності, різноманітності, варіативності продуктів мисленнєвої діяльності. На етапі оцінки і контролю позитивний знак та інтенсивність емоційних переживань, що виникають в зв'язку з суб'єктивною незадоволеністю отриманим результатом, сприяють продовженню спроб розв'язку задачі і, відтак, успішному в решті її розв'язанню.

На основі встановлених особливостей проявів емоційної регуляції на різних етапах мисленнєвої діяльності суб'єкта по розв'язку евристичних задач були розроблені психологічні рекомендації щодо підвищення успішності розв'язку таких задач. Представлено ряд правил, якими має керуватися мисляча людина, розв'язуючи евристичні за своїм характером навчальні, педагогічні, виробничі, організаційні задачі, а саме: 1) невизначеністю в поставці проблеми і широким вектором постановки цілі; 2) набором можливих шляхів (способів) розв'язку задачі; 3) недостатністю критеріїв правильного (потрібного) результату.

Виходячи з теоретичної моделі перебігу мисленнєвої діяльності суб'єкта і емпіричної моделі її емоційної регуляції, процес розв'язання евристичної задачі слід розглядати як такий, що складається з ряду послідовних етапів, на кожному з яких мисляча людина розв'язує певну внутрішню задачу. Зміст цієї внутрішньої задачі відображає мотив мисленнєвої діяльності, як ставлення мислячої людини до предмету своєї діяльності. За наявності вищих мотивів постановка внутрішніх задач розв'язку пов'язана з такими переживаннями і станами людини, які позитивно впливають на перебіг мисленнєвої діяльності і сприяють її високій продуктивності. Результат виконання цієї задачі виражається в таких особливостях проявів емоційної регуляції процесу мисленнєвої діяльності суб'єкта, що є чинником високого рівня її продуктивності.

Так, на етапі виділення проблеми (протиріччя) задачі за наявності вищих мотивів мисленнєвої діяльності у її суб'єкта внутрішня задача виражається в прагненні дізнатися про об'єкт задачі те, що несуперечливо пояснює і, таким чином, знімає, усвідомлене суб'єктом протиріччя задачі. Це прагнення є прагненням суб'єкта до істинного знання по відношенню до об'єкта задачі і виражається в переживанні зацікавленості у розкритті суттєвих властивостей і відношень об'єкта і загальному стані піднесення.

На наступному етапі постановки задачі, як виділення значущих для розв'язку задачі її умов в вимог (як того, що дано, і того, що потрібно) суб'єкт прагне зрозуміти, який бік об'єкта є прихованим за цими умовами і вимогами задачі (іскоме) відповідно до внутрішніх критеріїв істинного знання. Така внутрішня задача суб'єктивно переживається ним як емоційне відображення значимого змісту майбутнього результату у почуттях подиву, сумніву, здогадки, інтересу, гумору.

Наступний етап є власне ходом розв'язку задачі і на ньому суб'єкт мисленнєвої діяльності розв'язує задачу розкриття в ході цього розв'язку конкретних тих властивостей об'єкта, що стосуються прихованого його боку. В зв'язку з цим суб'єкт переживає емоційне піднесення від переживання розкритих ним властивостей об'єкта як таких, що гармонійно

доповнюють, відкривають справедливість, корисність, поповнюють новим змістом його знання про об'єкт.

На останньому етапі розв'язку задачі – аналізу отриманого результату, суб'єкт прагне перевірити, чи дійсно отриманий ним результат розкриває приховане (іскове) у сутнісних його властивостях, що знімають проблемність задачі, а якщо ні, то як доповнює це знання вже відоме йому про об'єкт. Це прагнення виражається в переживанні інтересу до прихованого в об'єкті як бажанні продовжити пошук вирішення проблеми поряд з емоційно позитивно зафарбованим усвідомленням безкінечності пізнання істини.

Виходячи з розкритих особливостей процесу розв'язку евристичних задач, пов'язаних з її емоційною регуляцією за вищих мотивів мисленнєвої діяльності суб'єкта, запропоновані правила організації мисленнєвої діяльності для успішного розв'язку евристичних задач. Ці правила полягають у визначенні та виконанні тих задач, які суб'єкт повинен ставити перед собою, як суб'єктивно зацікавлений в об'єктивній істині. Індикатором вірного шляху евристичного пошуку при цьому виступають певні особливості емоційних переживань (рис. 1).

Розкриємо зміст цих правил: 1) вперше поглянувши на умови задачі, спробуйте зрозуміти, що із заданого співпадає з вашим вже наявним знанням про об'єкт, досвідом, що є цікавим саме для вас в цій задачі, що переживається вами як протиріччя негармонійного, втаємниченого, несправедливого знання, або такого, що суперечить здоровому глузду і життєвій корисності; 2) уявіть, яким має бути результат цієї задачі, який би дозволив вам розкрити гармонійне, справедливе, корисне, нове в тому, про йдеться в задачі: чи був би для вас такий результат дивовижним, парадоксальним, інтересним, таким, що підтверджує ваші здогадки або сумніви; 3) розв'язуючи задачу на кожному кроці питаєте себе – чи дозволить мені отримати в такий спосіб розв'язку знання дійсно суттєве, найважливіше про об'єкт, таке, що знімить усвідомлене мною протиріччя в тому, що дано в задачі, і модифікуйте хід розв'язку відповідно до вашої відповіді на це питання; 4) якщо у відповідь ви отримали невірний результат, який вас не задовольнив, запитайте себе – що позитивного в цьому результаті, що він дав такого, що викликає в вас ще новий інтерес до об'єкта, розкриваючи його з нового боку суттєвих властивостей.

<i>Етап розв'язку задачі</i>	<i>Суб'єкт повинен поставити перед собою задачу:</i>	<i>Індикатори вірного шляху евристичного пошуку в особливостях емоційних переживань</i>
1.Виявлення проблеми (протиріччя)	Дізнатись про об'єкт задачі те, що несуперечливо пояснює і знімає протиріччя, закладене в задачі.	Переживання зацікавленості у розкритті суттєвих властивостей і відношень об'єкта і загальний стан піднесення.
2.Виявлення суттєвих умов і вимог задачі	Зрозуміти, який бік об'єкта є прихованим за умовами і вимогами задачі (іскове) відповідно до критеріїв справедливості, корисності, новизни, гармонійності істинного знання про об'єкт.	Емоційне відображення значимого змісту майбутнього результату у почуттях подиву, сумніву, здогадки, інтересу, гумору.
3.Хід розв'язку	Розкрити в ході розв'язку конкретні властивості об'єкта, що стосуються прихованого його боку, застосовуючи для цього тільки ті мисленнєві засоби, що постійно наближають до істини.	Емоційне піднесення від переживання розкритих властивостей як таких, що гармонійно доповнюють, відкривають справедливість, корисність, поповнюють новим змістом знання про об'єкт.
4.Аналіз отриманого результату	Перевірити, чи отриманий результат розкриває іскове у сутнісних його властивостях і знімає протиріччя задачі, або виявити, як доповнює вже відоме про об'єкт.	Інтерес до прихованого як бажання продовжити пошук розв'язку поряд з емоційно позитивно забарвленим усвідомленням просування на тривалому шляху пізнання істини.

Рис. 1. Психологічні правила щодо організації суб'єктом мисленнєвої діяльності по розв'язку евристичних задач і індикатори їх виконання

Апробація запропонованої системи правил проводилась на семінарах-тренінгах на міжнародній конференції та школі. Результати проведення цих семінарів-тренінгів показали, що застосування запропонованої системи правил при розв'язку евристичних задач підвищило успішність їх розв'язку у 70% учасників, при цьому 75% учасників оцінили ефективність цих правил як таких, що видаються їм корисними в майбутньому при потребі розв'язку ними складних навчальних і виробничих завдань.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, практичне значення отриманих результатів полягає в розробці та апробації практичних психологічних рекомендацій як правил успішного розв'язку евристичних задач. Правила ґрунтуються на виявлених особливостях впливу проявів емоційних переживань, зумовлених ставленням мислячої людини до предмета мисленнєвої діяльності, на її продуктивність. Вони призначені для використання в навчальній, виробничій, профорієнтаційній практиці. Перспективами подальшого дослідження є адаптація запропонованих правил успішного розв'язку евристичних задач в конкретних сферах суспільного виробництва.

Література

1. Богоявленская Д. Б.. Психология творческих способностей : Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Д. Б. Богоявленская. – М. : Academia, 2002. – 317, [1] с. : ил., табл. - (Высшее образование).
2. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение. Избр. психол. труды / А. В. Брушлинский. – [3-е изд. стер.]. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2008. – 408 с. – (Серия «Психологи России»).
3. Васильев И. А. Роль интеллектуальных эмоций в регуляции мыслительной деятельности / И. А. Васильев // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19, № 4. – С. 49-60.
4. Лось К. В. Особливості проявів емоційної регуляції на етапах мисленнєвої діяльності суб'єкта / К. В. Лось // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 7, вип. 23. – С. 122–128.
5. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 1958.– 146 с.
6. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн; [Послесл. К. А. Абульхановой-Славской, А. Н. Славской]; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. – М. : Наука, 1997. – 189,[2] с., [1] л.: портр. – (ППМ. Памятники психологической мысли).

УДК:159.923

Мирончак К.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології

СТРАХ СМЕРТІ ЯК РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ

У цій роботі висвітлено страх смерті як внутрішній ресурс особистості та показано можливість способів його використання в різних життєвих ситуаціях. Залежно від умов переживання страху смерті відбувається зміна наповнення зв'язку вираженості страху смерті і смисложиттєвих орієнтацій.

Ключові слова: *страх, смерть, ресурс особистості, сенс життя, усвідомлення смерті.*

В данной работе освещены страх смерти как внутренний ресурс личности и показана возможность способов его использования в различных жизненных ситуациях. В зависимости от условий переживания страха смерти происходит изменение наполнения связи выраженности страха смерти и смысложизненных ориентаций.

Ключевые слова: *страх, смерть, ресурс личности, смысл жизни, осознание смерти.*